

УДК 37.013.42:364.682.42-053.5(438)"18/19"
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/85-3-51>

Марина ЯХНИЧ,
orcid.org/0000-0001-5021-614X
аспірант кафедри педагогіки
Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) nosenko.mr@gmail.com

НОВИЙ ПОГЛЯД СУСПІЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ НА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА КРАКІВСЬКОГО (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовано суспільно-педагогічні зміни у вихованні дітей, які потребували особливого соціального захисту у Великому князівстві Краківському наприкінці XIX – на початку XX століття. Дослідження зосереджене на ключових педагогічних засадах оновленої виховної моделі, що застосовувалася в благодійно-виховних закладах Кракова, а також на її практичному впровадженні. Розглянуто основні соціально-економічні та правові чинники, які впливали на функціонування цих закладів, а також на формування нових підходів до виховання дітей у складних життєвих обставинах.

З'ясовано, що суспільні та наукові дискусії про дитинство сприяли поступовому відходу від традиційних підходів до виховання. Дитина почала розглядатися як унікальна особистість, що має право на індивідуальний розвиток. Це, у свою чергу, зумовило необхідність реформування виховної системи, яка мала відповідати новим соціальним, економічним та культурним викликам. У цьому процесі важливу роль відіграли громадські ініціативи, педагогічні товариства та наукові дослідження, які сприяли пошуку ефективних виховних стратегій. Доведено, що педагогічні ідеї того періоду не лише вплинули на виховну практику, а й заклали основи для подальших реформ у сфері соціального захисту дітей.

Дослідження розкриває процес інтеграції європейських педагогічних концепцій у виховну систему Кракова та демонструє значення синтезу педагогічних і суспільних ініціатив у розбудові ефективних моделей соціального захисту дітей. Аналіз цих процесів передбачає розгляд ключових аспектів оновленої виховної моделі, її педагогічних засад та практичного втілення в діяльності благодійно-виховних закладів Кракова. Виявлено, що ці аспекти стали основою для формування нових підходів до виховання дітей у складних життєвих обставинах, що сприяло поступовій модернізації діяльності закладів опіки та виховання.

Ключові слова: нова концепція виховання, дитяча опіка, благодійно-виховні заклади, соціальна адаптація, Велике князівство Краківське, гуманізація.

Maryna YAKHNYCH,
orcid.org/0000-0001-5021-614X
PhD Student at the Department of Pedagogy
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) nosenko.mr@gmail.com

A NEW VIEW OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL THOUGHT ON THE UPBRINGING OF CHILDREN IN THE DIFFICULT LIFE CIRCUMSTANCES OF THE GRAND DUCHY OF KRAKOW (AT THE END OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURY)

The article analyses the socio-pedagogical changes in the upbringing of children in need of special social protection in the Grand Duchy of Krakow in the late nineteenth and early twentieth centuries. The study focuses on the key pedagogical principles of the updated educational model used in charitable and educational institutions of Krakow, as well as on its practical implementation. The main socio-economic and legal factors that influenced the functioning of these institutions, as well as the formation of new approaches to the upbringing of children in difficult life circumstances, are considered.

It is found that public and scientific discussions about childhood have contributed to a gradual departure from traditional approaches to upbringing. The child began to be seen as a unique personality with the right to individual development. This, in turn, necessitated the reform of the education system to meet new social, economic and cultural challenges. In this process, public initiatives, pedagogical societies and scientific research played an important role in finding effective educational strategies. It is proved that the pedagogical ideas of that period not only influenced educational practice, but also laid the foundations for further reforms in the field of child welfare.

The study reveals the process of integration of European pedagogical concepts into the educational system of Krakow and demonstrates the importance of synthesis of pedagogical and social initiatives in the development of effective models of child social protection. The analysis of these processes involves consideration of the key aspects of the updated educational model, its pedagogical foundations and practical implementation in the activities of charitable and educational institutions in Krakow. These aspects have been demonstrated to be the basis for the formation of new approaches to raising children in difficult life circumstances, which contributed to the gradual modernisation of the activities of care and education institutions.

Key words: new concept of education, child care, charitable and educational institutions, social adaptation, Grand Duchy of Krakow, humanisation.

Постановка проблеми. На рубежі XIX–XX століть у Великому князівстві Краківському простежується тенденція до еволюції існуючої концепції виховання, що охоплювала дітей, які перебували у складних життєвих обставинах. Відбувалося поступове відходження від традиційних підходів дидактичної системи, які були обґрунтовані на жорсткій дисципліні, каральних методах, ігноруванні індивідуальних особливостей дітей, їхніх інтересів, вроджених талантів. Впровадження ідей гуманізму та особистісного підходу до вихованців відбувалося поступово, що зумовлювалося як загальними суспільними змінами, так і специфікою функціонування виховних закладів. Оскільки більшість із них діяла на благодійних засадах і фінансувалася меценатами, вони зберігали значну автономію у питаннях організації виховного процесу, вибору методів навчання та соціальної адаптації вихованців, що, у свою чергу, призводило до нестачі єдиних регулюючих механізмів та ускладнювало ефективний контроль за їхньою діяльністю.

Попри ці труднощі, завдяки плідній співпраці громадськості та педагогічної спільноти, їхньому невтомному прагненню допомогти дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах та потребували опіки, методом спроб і помилок вдавалося створювати осередки захисту з відповідним рівнем навчання і виховання. Дослідження механізмів функціонування цих установ, аналіз трансформації концепції виховання та її впливу на соціальну адаптацію вихованців дозволяють не лише відтворити історичний процес становлення системи опіки у зазначеному регіоні, а й розкрити взаємозв'язок педагогічних та суспільних ідей цього періоду. Отримані результати сприятимуть глибшому розумінню історичних передумов сучасних соціальних практик, що робить цю тему важливою для подальших наукових розвідок.

Аналіз досліджень. Питання впливу нової концепції виховання на дітей, які перебували під опікою спеціальних установ на території Великого князівства Краківського наприкінці XIX – на початку XX століття, залишається малодослідженим і подекуди дискусійним. У науковій літературі можна простежити декілька основних напрямів вивчення цієї теми, які охоплюють педагогічний, історичний, соціально-економічний та юридичний аспекти.

Першочерговим завданням дослідження було опрацювання польських першоджерел, які дають можливість не лише глибше зрозуміти функціонування виховних установ того часу, а й простежити еволюцію суспільно-педагогічних підходів до

дитячої опіки. Зокрема, у працях таких авторів, як З. Баліцкі, Е. Демолінс, Е. Кей, М. Ліпска-Лібрахова, А. Менцінські, С. Собескі, М. Шибалські та М. Вармські, детально аналізується розвиток нових підходів до виховання дітей, організація діяльності виховних закладів, а також проблематика соціальної адаптації вихованців. Ці автори намагалися осмислити роль виховних установ не лише як місць опіки, а і як інституцій, що забезпечували підготовку дітей до самостійного життя.

Окрему цінність становлять внутрішні документи закладів опіки і виховання, які містять інформацію про організацію роботи таких установ, їхню структуру, методи виховання та труднощі, з якими доводилося стикатися педагогам. Аналіз цих джерел дозволяє реконструювати щоденне життя дітей у таких закладах, оцінити реальний вплив виховних практик на їхній розвиток та становлення як особистостей. Зокрема, такі документи, як «Akt Fundacyi XXXIII. Sali Sierót imienia D-ra Tomasza Kitowskiego w Domu Schronienia Towarzystwa Dobroczynności w Krakowie» (1885) та «Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie» (1811), дають можливість простежити нормативно-правові аспекти функціонування виховних установ, а також дослідити еволюцію підходів до соціальної опіки дітей.

Сучасні дослідники, такі як Е. Долата, Д. Дринда, Ч. Майорек та Ю. Меіснер-Лозінська, присвятили свої праці вивченню виховання дітей на території Галичини. Їхні дослідження представлені у багатотомних збірниках наукових робіт «Galicja i jej dziedzictwo» («Галичина та її спадщина») були присвячені «новому вихованню», опіці дітей, а також освітній місії галицьких учителів, які відігравали важливу роль у зазначений нами період. У своїх дослідженнях вони зосереджували увагу на діяльності закладів опіки в Кракові, підкреслюючи значущість цього міста як культурного та духовного центру Польщі, що відіграло важливу роль у вихованні дітей та формуванні їхньої громадянської свідомості. Їхні дослідження розкривають труднощі, які долали вихователі при роботі з різними категоріями дітей, зокрема сиротами та безпритульними, а також вказують на значущість виховних закладів у процесі соціалізації цих дітей.

Значний внесок у вивчення даної проблематики зробила А. Харатик, яка детально дослідила вплив суспільних ініціатив на виховання та розвиток дітей, особливо в контексті їхнього порятунку. Її робота дає можливість оцінити роль товариств, організацій та поодиноких осіб, які завдяки влас-

ній ініціативі долучалися до процесу створення системи опіки та соціальної підтримки вихованців спеціалізованих установ.

Попри значний обсяг наукових і джерельних матеріалів, питання, що є предметом нашого дослідження, потребує подальшого узагальнення та підтвердження окремих фактів. Аналіз наявної літератури дозволяє зробити висновок, що «нова концепція виховання» дітей у складних життєвих обставинах у Великому князівстві Краківському розвивалася під впливом соціально-педагогічних ідей того часу, однак багато аспектів цієї проблематики залишаються відкритими для подальших наукових розвідок.

Мета статті – проаналізувати суспільно-педагогічні погляди та дослідити їх вплив на виховання дітей, що опинилися в складних життєвих обставинах у Великому князівстві Краківському, з акцентом на синтез педагогічних і соціальних ідей.

Виклад основного матеріалу. Проблема соціального піклування, виховання та інтеграції дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, є багатовимірною, недостатньо вивченою та охоплює низку наукових дисциплін, зокрема педагогіку, соціологію та правознавство. Її актуальність особливо зросла в умовах соціально-економічних трансформацій і політичних перетворень кінця XIX – початку XX ст., що призвели до значних змін у системі опіки над дітьми у Великому князівстві Краківському (1867–1918). Відсутність дієвих державних реформ у сфері соціального захисту зумовила необхідність пошуку альтернативних механізмів допомоги дітям, позбавленим належної опіки.

У цих умовах ключову роль відігравали недержавні інституції та просвітницькі кола, серед яких слід відзначити Педагогічне товариство та Товариство вчителів вищих шкіл. У своїй спільній діяльності вони зосереджували увагу на створенні спеціалізованих установ для дітей, що перебували у кризових ситуаціях, організації регіональних з'їздів гігієністів, лікарів і вчителів, розробці нових моделей та напрямів виховання (Dolata, 2000: 156). Важливим аспектом цих ініціатив було узгодження різних підходів до виховання, що враховували не лише матеріальні потреби дітей, а й їхню освітню та соціальну інтеграцію. Координація зусиль цих інституцій сприяла удосконаленню механізмів підтримки, що намагалися врахувати специфіку становища кожної категорії дітей.

Необхідність реформування традиційної школи з її застарілими методами виховання стала нагальною у зв'язку зі змінами в соціально-політичному, економічному та культурному житті. Поступово

набували значення наукові роботи, що розглядали «дитинство» як особливий і неповторний вік, а на відміну від попередніх уявлень, дитина почала сприйматися як індивідуальність, що має право на власний розвиток. Попри свої «вади», як вважають дорослі, та свою «неслухняність», вона живе у власному світі, який мусить самостійно пізнати й здобути, проте часто стикається з нерозумінням, наріканнями та постійними заборонами (Key, 2005: 66–67). Без перебільшення можна ствердити, що нові педагогічні концепції наголошували перш за все на необхідності врахування індивідуальних особливостей кожної дитини, що набувало особливого значення для дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Саме тому в умовах соціальної нестабільності та економічної кризи в регіоні постала нагальна потреба у створенні ефективних виховних та освітніх інституцій, здатних забезпечити їм належний догляд, підтримку та можливості для розвитку.

Однією з перших мислительок, які розвивали ці ідеї, була прогресивна шведська письменниця та педагог Еллен Кей, яка у своїх працях обґрунтовувала необхідність формування виховання, орієнтованого на природні потреби дитини, її індивідуальний розвиток та гуманістичні принципи педагогіки. У 1900 році, під впливом гуманістичних поглядів Ж.-Ж. Руссо, вона опублікувала працю «Століття дитини», що стала однією з найважливіших педагогічних робіт початку XX століття. У ній авторка наголошувала, що дитина не повинна розглядатися лише як об'єкт виховання, який підкоряється суворим нормам і вимогам дорослих, а має право на повноцінний розвиток відповідно до власних потреб і здібностей. Вона закликала до створення освітнього середовища, яке сприяло б вільному формуванню особистості дитини, забезпечуючи гармонійне поєднання її природного потенціалу та суспільних вимог. Вважаємо важливим також коментар педагогині відносно думки німецького педагога XIX століття Фрідріха Фребеля, який вона подає у вищезгаданій нами праці: «Думка Фребеля: «Давайте жити для наших дітей!» потрібно замінити в більш узагальнений зміст: «Давайте дамо жити нашим дітям» (Key, 2005: 141). І це ще раз підкреслює революційність думки авторки і те, що її ідеї були настільки прогресивними, що стали основою для подальших реформ у галузі освіти та змінили уявлення про роль дитинства в суспільному розвитку і залишаються актуальними й на сьогодні.

Окрім вищезгаданої реформаторки виховання, права дітей обстоювали численні педагоги, лікарі та громадські діячі – усі, хто не залишався байдужим

жим до дитячої долі та неодноразово наголошував на унікальності й особливостях дитячого віку. Серед представників західноєвропейської педагогічної думки варто згадати Джона Дьюї, Марію Монтессорі, Олександра Сазерленд Ніла, Селестена Фрейне та Рудольфа Штайнера. У польській педагогіці значний внесок у розвиток виховних концепцій зробили такі теоретики та практики освіти, як Юзеф Чеслав Бабіцкі, Марія Гжегожевська, Казімеж Єжевські, Януш Корчак, Ксьондз Броніслав Маркевіч та Владислав Шенайх. Завдяки їхній діяльності були сформовані різні педагогічні течії та моделі виховання, що ґрунтувалися на ідеях «нового виховання». Особливу увагу вони приділяли створенню освітніх і виховних інституцій, здатних не лише забезпечити базові потреби дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, а й сприяти їхній соціалізації, розвитку та добробуту.

Аналізуючи наукову літературу з історії виховання зазначеного періоду можемо цілком погодитися з думкою Едити Волтер про те, що представники «нового виховання», визнаючи важливу роль учителя у навчально-виховному процесі, відкидали традиційний дидакалоцентричний підхід, зосереджений виключно на викладачеві. Вони наголошували на необхідності впровадження пайдоцентричної моделі освіти, у якій педагог не лише передає знання, а й виконує роль наставника, що сприяє самостійному пізнанню світу дитиною, забезпечуючи їй умови для гармонійного розвитку, соціалізації та реалізації права на щасливе й безтурботне дитинство (Wolter, 2014: 47). Таким чином, такі підходи до виховання сприяли утвердженню прогресивних освітніх ідей, що відповідали новим суспільним викликам і забезпечували кращі умови для розвитку дітей, які потребували особливої підтримки.

Одним із мислителів, що заклали теоретичний фундамент цих змін, був французький історик, соціолог і педагог Едмунд Демолінс, який у 1899 році вперше вжив термін «нове виховання». У своїй праці «Нове виховання» він наголошував, що, навіть якщо деякі заклади не готові впроваджувати нові методики, це не привід миритися зі старими підходами – навпаки, необхідно діяти самостійно, без очікування змін з боку оточення: «...діяти, можливо, не дивлячись, коли почнуть це робити сусіди чи знайомі; тому що мені не потрібно рахуватися ні з ким, окрім себе і обставин, до яких я легко пристосовуюся...» (Demolins, 1900: 22).

В іншій своїй роботі «Potęga wychowania. Od czego zależy wyższość rasy Anglo-Saksońskiej»

він підкреслював, що традиційні освітні системи вже не дають успішних результатів, а тому необхідно шукати нові шляхи виховання та навчання (Demolins, 1904: 76). Аналізуючи історичний і соціально-економічний контекст, Демолінс закликав відходити від застарілих педагогічних підходів та орієнтуватися на народи, які досягли прогресу завдяки новаторським методам. До ключових принципів «нового виховання» він відносив шанобливе ставлення до дітей, врахування їхньої індивідуальності, підготовку до самостійного дорослого життя та оволодіння практичними навичками.

З огляду на необхідність визначення ролі просвітницьких та благодійних організацій у впровадженні концепції «нового виховання» дітей, позбавлених належних умов для розвитку, важливо насамперед уточнити зміст поняття «*діти, які опинилися у складних життєвих обставинах*». У польських джерелах досліджуваного періоду не існувало універсального терміна для позначення осіб, які потребували опіки та для яких створювали відповідні інституції. Найчастіше до цієї категорії зараховували окремі групи: сиріт, покинутих, бездоглядних (зокрема й безпритульних), позашлюбних дітей, волоцюг, морально занедбаних, важковиховуваних та соціально неадаптованих осіб. Аналіз внутрішньої документації притулку за 1885 р., яким опікувалося Благодійне товариство в Кракові, дозволяє визначити чіткі категорії дітей (без узагальнень), які мали пріоритет у прийомі до таких закладів:

– *сироти* – діти, батько яких був невідомий, а мати померла під час або невдовзі після пологів у лікарні; діти, матері яких працювали прислугами, не мали можливості їх утримувати, а батько залишався невідомим;

– *підкинуті діти* – тих, кого залишали у «віконці життя» біля громадських і релігійних установ через неможливість їхнього фінансового утримання; діти, народжені поза медичними закладами та залишені без опіки (AF, 1885: 8-9).

Вважаємо, що брак фінансування з боку державних інституцій, обмежена кількість місць у опікунсько-виховних закладах, які функціонували завдяки діяльності благодійних організацій, були визначальними факторами у формуванні чітких критеріїв прийому дітей, що потребували опіки. В іншому разі, під ширший термін, яким послуговуємося в нашому дослідженні, могли б підпадати всі діти, які опинилися у складній життєвій ситуації. Таким чином, категоризація мала не лише соціальний чи юридичний характер, а й була зумовлена прагматичними обмеженнями ресурсів,

що безпосередньо впливало на функціонування системи опіки.

Враховуючи юридичну базу того часу, ми застосуємо термін «*діти, які опинилися у складних життєвих обставинах*» для позначення дітей (до семи років) та малолітніх осіб (до чотирнадцяти років), які внаслідок соціальних, економічних або сімейних криз опинилися в умовах, що суттєво ускладнювали їхній фізичний, психологічний та освітній розвиток. Водночас варто зважати, що неповнолітніми особами називали тих, хто ще не мав двадцяти чотирьох років; з 1919 р. – двадцять одного (ABG, 1811: 8). До категорії дітей, які потребували особливої опіки, зокрема малолітніх, належали сироти, безпритульні, залишені родиною, а також ті, хто зазнав насильства або був позбавлений належного догляду. Спільною їхньою рисою була неможливість самостійного виходу з кризової ситуації та потреба у сторонній допомозі, що, як зазначає Justyna Meissner-Łozińska, зумовлювалося бідністю та соціальною маргіналізацією їхніх сімей, відсутністю опіки, деградаційними процесами та деморалізацією суспільства (Meissner-Łozińska, 2002: 95). Саме з цими та іншими суспільними патологіями намагалися боротися громадські інституції, створюючи спеціалізовані виховні та освітні заклади, що відповідали новим педагогічним підходам і соціальним викликам.

Формування цих дитячих осередків відбувалося в контексті загальних тенденцій гуманізації освіти та поступового відходу від застарілих педагогічних орієнтирів (герbartіанство, спенсерство, клерикальна педагогіка) (Левківський, Дубасенюк, 1999: 78). Водночас політико-адміністративний устрій Великого князівства Краківського суттєво впливав на специфіку впровадження реформ у сфері соціального виховання, визначаючи можливості та обмеження в розбудові нових інституцій. Однак не менш важливим чинником залишався правовий статус тієї чи іншої території, який безпосередньо зумовлював перспективи розвитку системи соціального захисту та освітніх ініціатив, а також визначав напрями їх реалізації. Це сприяло формуванню унікальних моделей соціальної підтримки, адаптованих до конкретних умов і можливостей місцевої спільноти.

Розвиток цих моделей у Великому князівстві Краківському наприкінці XIX – на початку XX століття відбувався в контексті поєднання традиційних виховних практик із модерними педагогічними підходами. Попри автономний статус Галичини у складі Австро-Угорщини, імперська освітня політика значною мірою визначала

можливості реформ у сфері виховання та соціальної опіки. Запроваджені в 1867 році державні реформи мали обмежений вплив на законодавчу сферу соціального піклування, що, у свою чергу, спричинило збереження архаїчних форм допомоги дітям, позбавленим батьківської опіки. Як зазначає Александр Менціньський, «конституційний устрій держави та автономна сфера діяльності окремих земель, округів і муніципалітетів в Австрії зовсім не сприяли раціональному реформуванню законодавства про соціальну допомогу бідним» (Męciński, 1893: 173). Це означало, що, незважаючи на автономію Галичини, соціальна опіка залишалася фрагментарною та не відповідала актуальним потребам дітей із вразливих соціальних категорій.

Ця розрізненість у підходах до соціального піклування безпосередньо позначилася на розвитку системи виховання дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Її формування залежало не лише від загальноімперських тенденцій, а й від специфічних соціально-економічних, культурних та політичних умов кожного регіону. Вирішальну роль у цьому процесі відігравало державне законодавство, яке визначало межі впровадження нових педагогічних концепцій та регламентувало діяльність освітніх і благодійних установ. Відповідно, особливості функціонування цих закладів та масштаби їхньої трансформації залежали від адміністративних і правових норм, що діяли в межах тієї чи іншої території. Чеслав Майорек зазначав, що «педагогіка розвивалася в рамках закону держави-загарбника, а там, де вона виходила за ці межі – могла дістати різки з боку бюрократії або духовенства Римо-католицької церкви» (Majorek, 1996: 24). Це створювало додаткові труднощі у формуванні системи виховання дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, адже будь-які спроби відступу від імперської політики могли спричинити репресивні заходи з боку влади. Водночас імперська влада не могла повністю нівелювати національно орієнтовані педагогічні ініціативи, які шукали власні шляхи розвитку.

Попри складнощі, пов'язані з особливостями законодавчої бази та адміністративного регулювання, у Галичині на межі XIX–XX століть активізувалися національно орієнтовані педагогічні ініціативи, що намагалися поєднати сучасні європейські виховні моделі з національними традиціями. Вигідне географічне розташування Великого князівства Краківського не лише сприяло цьому процесу, а й створювало умови для інтенсивного обміну науковими ідеями, що, у свою чергу, при-

швидшувало проникнення європейських педагогічних концепцій у локальний соціально-освітній простір. Ці тенденції сприяли поступовому формуванню унікальної регіональної моделі виховання, що поєднувала імперські норми з національно зорієнтованими педагогічними практиками.

Вказані процеси відбувалися на тлі загальних концептуальних зрушень у педагогічній науці, яка на межі XIX–XX століть зазнала суттєвого переосмислення, спричиненого поширенням ідей гуманізації та педологізації виховання. Вони визначали подальшу еволюцію освітньої думки, спрямовуючи її від нормативно-теоретичних міркувань до емпіричних досліджень особливостей розвитку дитини. Як наголошувалося у фахових виданнях того часу, «... наука про виховання обрала новий напрямок. Вона не ґрунтується, як раніше, на теоретичних міркуваннях щодо методів, програм і принципів освіти. Навпаки, вона прагне ґрунтуватися на основі наукового знання про дитину. Це емпірична наука» (Lipska-Librachowa, 1910: 116). У такому контексті галицькі освітні ініціативи не лише намагалися адаптувати новітні педагогічні концепції, а й розвивали їх, інтегруючи європейський досвід у власні виховні практики.

Проте впровадження цих концепцій відбувалося в умовах суттєвих соціокультурних відмінностей між регіонами, що безпосередньо впливало на характер освітніх реформ та механізми їх реалізації. Політичний поділ польських земель між трьома імперіями зумовив формування різних моделей національної ідентичності, що позначилося і на виховних практиках. Як зазначає М. Вармський, кожен регіон зазнав специфічних впливів з боку держав-загарбників, що спричинило формування відмінних типів суспільної свідомості, позначених австрійськими, російськими та пруськими адміністративними й культурними традиціями (Warm ski, 1902: 408). Унаслідок цього відмінності в організації управління, правових регламентах і підходах до соціальної допомоги спричинили нерівномірний розвиток освітніх і виховних інституцій. Відсутність єдиних регулюючих механізмів ускладнювала формування цілісної системи опіки над дітьми у складних життєвих обставинах, що, своєю чергою, призводило до фрагментації виховних практик відповідно до конкретних суспільно-політичних умов.

За таких умов освітні ініціативи набували не лише соціального, а й національного значення. Ідея виховання як засобу збереження культурної ідентичності ставала дедалі більш актуальною в контексті національних прагнень. Зростаюча суспільна рефлексія щодо ролі освіти у національ-

ному відродженні сприяла появі освітніх ініціатив, спрямованих на формування свідомого громадянина. Ця тенденція знайшла відображення в педагогічних дискусіях того часу, зокрема у твердженні Станіслава Собеського, що «найкраще завдання національного виховання виконає педагог місцевий, а не чужоземець» (Sobieski, 1873: 282). Таке положення підкреслювало необхідність адаптації освітніх моделей до національних умов та наголошувало на важливості формування педагогічних кадрів, здатних реалізовувати виховні цілі, орієнтовані не лише на державні імперативи, а й на потреби місцевих громад. У цьому контексті педагогічні ініціативи кінця XIX – початку XX століття стали не лише інструментом соціалізації дітей, але також слугували підтримкою національної самосвідомості.

Однак ефективність цих ініціатив значною мірою залежала від стану соціальної опіки та виховних установ, які мали забезпечити необхідні умови для реалізації педагогічних концепцій. Хоча на місцевому рівні діяли благодійні установи та муніципальні програми підтримки, соціальна допомога залишалася розрізною й несистемною. Разом із цим, пріоритет у наданні опіки віддавали дітям-сиротам, а її забезпечення значною мірою покладалося на громадські ініціативи, місцеву владу та Костьол (Łapot, 2021: 72). Саме він відігравав провідну роль у наданні суспільної допомоги дітям, ініціюючи програми опіки, спрямовані на підтримку сиріт і безпритульних дітей.

Важливим аспектом цієї діяльності стало поєднання традиційних форм благодійності з ідеями просвітницького гуманізму, що сприяло формуванню філантропічного руху, який розробив нову концепцію виховних і соціальних закладів. Свідченням цієї активності стали створені ним школи, притулки та освітні установи для дітей і молоді, позбавлених належної родинної підтримки (Manczak, 2024: 112). Таким чином, фрагментарність благодійних ініціатив та відсутність єдиної концепції соціального захисту зумовлювали необхідність реформування системи опіки й виховання, а провідна роль Костьолу у наданні допомоги дітям стала рушійною силою у формуванні нових підходів, що сприяли створенню інституційних форм опіки, здатних забезпечити не лише базові потреби дітей, а й їхній освітній та духовний розвиток.

Слід зауважити, що формування нових підходів до опіки й виховання відбувалося не лише під впливом благодійних ініціатив, а й унаслідок розвитку педагогічних ідей, що зародилися ще в XVIII столітті й знайшли своє відображення

у концепції «нового виховання» кінця XIX – початку XX століття. До цього процесу була долучена низка видатних філософів і педагогів, які розвивали ідеї, започатковані Жан-Жаком Руссо, що сформулював натуралістичну теорію виховання, засновану на принципі природного розвитку дитини відповідно до її внутрішніх потреб і здібностей, де центральне місце відводилося самій дитині як головному суб'єкту виховного процесу. Особлива увага приділялася її емоційному, моральному, фізичному та естетичному розвитку, а також індивідуальним особливостям, природним здібностям та гармонійному становленню особистості. Як і будь-яка нова теорія, ця концепція мала як прихильників, так і критиків, однак саме на її основі, насиченій ідеями Просвітництва, виникла педагогічна доктрина «Нового виховання» (Drynda, 2000: 35).

Водночас створення та функціонування таких моделей стикалося з численними викликами, зокрема фінансовими труднощами. Регіон, у якому здійснювалися ці ініціативи, залишався одним із найбідніших і економічно занедбаних у складі Австро-Угорської імперії, що значно ускладнювало фінансування виховних установ і впровадження реформ у сфері соціальної опіки. Внаслідок цього перед суспільством постали ключові питання: яким має бути виховання дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, і яка його основна мета? З одного боку, необхідно було забезпечити їм базові життєві потреби – житло, харчування та мінімальне матеріальне забезпечення. З іншого – зростала суспільна усвідомленість щодо важливості освіти та «нового виховання», яке мало гарантувати дітям соціальну інтеграцію, самостійність у власних діях та професійну перспективу. Для майбутньої незалежної держави це означало необхідність виховання всебічно розвиненої особистості, свідомого громадянина та виховання народу – триєдине завдання, яке стояло перед кожним поколінням вихователів, незалежно від того, в яких освітніх чи виховних закладах вони працювали (Balicki, 1909: 3). Пошук відповідних підходів спонукав до переосмислення попередніх моделей виховання, що базувалися переважно на релігійних та благодійних ініціативах, та до розробки нових концепцій, які поєднували педагогічні та соціальні ідеї, враховуючи специфіку соціально-економічного розвитку Великого князівства Краківського у XIX – на початку XX століття.

Одним із ключових чинників успішної реалізації цих виховних концепцій була активна суспільна участь у створенні та підтримці закладів опіки для

соціально вразливих категорій дітей. Як зазначає Анна Харатик, саме громадські ініціативи відігравали провідну роль порівняно з державними чи церковними структурами (Haratyk, 2007: 11). Це пояснюється тим, що місцеві спільноти мали безпосереднє уявлення про нагальні потреби, оперативно реагували на зростання кількості дітей, які потребували допомоги, та ініціювали створення або підтримку відповідних установ. Однак реалізація масштабних програм опіки вимагала не лише ентузіазму громадськості, а й значних фінансових ресурсів. Саме тому ефективне функціонування таких закладів стало можливим завдяки співпраці з приватними фондами та благодійними організаціями, що стимулювало пошук нових механізмів фінансування та організаційної підтримки.

Важливу роль у забезпеченні опіки над дітьми в складних життєвих ситуаціях відігравали організації, що діяли на території міста Кракова ще з початку XIX століття. Вони не лише демонстрували суспільну небайдужість до проблеми сирітства та дитячої безпритульності, а й активно впливали на формування нових підходів до виховання та соціального захисту дітей. Ці організації виконували координаційні, опікунсько-виховні та просвітницькі функції, сприяючи адаптації дітей до соціального середовища та створюючи умови для їхнього всебічного розвитку. До найбільш відомих ініціатив належали: Товариство благодійності в Кракові (1816–1951), «Стриманість і робота» (1898–1914, 1920), «Міське бюро для убогих» (1900), Краківське Дамське Коло (1903), Товариство Опіки над покинутими дітьми (1903), Товариство «Опікунська Рада» (1905), Товариство опіки над покинутими немовлятами (1906), Товариство Друзів Дітей (1911). Ці товариства опікувалися дітьми, які потребували допомоги, а також відігравали важливу роль у впровадженні нових підходів до виховання та соціальної опіки, що ґрунтувалися на принципах гуманізму, трудового виховання та підготовки до самостійного життя.

Розширюючи свою діяльність, майже кожне з них відчувало необхідність у власному видавничому органі, що дозволяв висвітлювати їхню роботу, популяризувати нові підходи до виховання дітей, закликати громадськість до підтримки опікунських закладів. Через ці видання, які є однозначно безцінним джерелом для вивчення означеної проблеми, також публікувалися оголошення про проведення благодійних заходів, збори коштів та забезпечення закладів опіки необхідними матеріалами. Важливо зазначити, що товариства не лише фінансово підтримували виховні установи, а й активно долучалися до їхньої роботи, забезпечу-

ючи педагогічну, методичну й соціальну допомогу. Їхня діяльність сприяла поступовому переходу від традиційних методів виховання до моделей, орієнтованих на індивідуальні потреби дитини, що відповідало загальним тенденціям розвитку нових педагогічних концепцій.

Показовим прикладом координації зусиль у сфері виховання дітей стала діяльність Національного комітету захисту дітей у Західній Галичині та Окружної спілки товариств, закладів та установ, що опікувалися охороною дитинства. Об'єднуючи понад двадцять товариств, центральне бюро цих організацій займалося систематичним збором інформації про стан благодійно-виховних установ, аналізом ефективності їхньої діяльності та визначенням напрямів удосконалення системи догляду та соціальної адаптації дітей. Особливий акцент робився на створенні спеціалізованих закладів, що не лише надавали притулок дітям у складних життєвих обставинах, а й забезпечували їхню соціальну адаптацію через виховання та навчання. Серед них були бурси, інтернати для дітей, притулки та виховні заклади для покинутих дітей, а також лікувально-оздоровчі табори (Szybalski, 1915: 8).

На основі джерельних даних, зокрема статутів виховних закладів, їхніх щорічних звітів, інструкцій та іншої внутрішньої документації, що містила відомості про навчальні програми, дисциплінарні правила та матеріальне забезпечення установ, можемо зробити узагальнення щодо виховної практики благодійно-виховних закладів Кракова в період реформування системи опіки. Вона ґрунтувалася на чітко визначених засадах, які відповідали принципам нової концепції виховання, що пропитували педагоги. Основною метою цих змін було не лише забезпечення базових потреб дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, а й створення умов для їхньої соціалізації та майбутньої самостійності.

З метою детального аналізу цих трансформацій розглянемо ключові аспекти оновленої виховної моделі, її педагогічні засади та практичне втілення в діяльності благодійно-виховних закладів Кракова:

1. *Гуманізація виховного процесу та відмова від тілесних покарань* – відхід від каральних методів виховання, що сприяло формуванню безпечного та емоційно сприятливого середовища для дітей.

2. *Орієнтація на самовиявлення педагогів та впровадження інноваційних методик* – надання вихователям більшої автономії у виборі методів роботи, що сприяло адаптації навчального процесу до потреб дітей.

3. *Розвиток учнівського самоврядування як складової демократизації виховного процесу* – залучення вихованців до ухвалення рішень і відповідальності за спільні справи, що формувало в них навички громадянської активності.

4. *Формування відчуття рівності та родинної єдності серед вихованців* – подолання соціальної стигматизації та створення атмосфери довіри й підтримки.

5. *Зміцнення духовного, морального та фізичного виховання дитини* – виховання всебічно розвиненої особистості через інтеграцію етичних, релігійних і спортивних практик у навчальний процес.

6. *Посилення практичної спрямованості освіти та підготовка до самостійного життя* – навчання основним життєвим навичкам і професійним компетенціям, необхідним для подальшого працевлаштування.

7. *Впровадження індивідуального підходу до праці як методу виховання* – запровадження диференційованого підходу до навчання та трудової діяльності, що дозволяло враховувати здібності та інтереси кожної дитини.

8. *Розширення медичної опіки та санітарно-гігієнічного виховання* – підвищення уваги до здоров'я вихованців, профілактики хвороб та гігієни.

9. *Розвиток системи профілактики дитячої смертності та забезпечення ранньої опіки* – удосконалення системи догляду за дітьми раннього віку, що позитивно позначилося на рівні виживання та загальному стані здоров'я вихованців.

10. *Створення механізмів соціальної адаптації вихованців після виходу з закладу* – організація підтримки дітей після завершення перебування у виховних установах, включаючи сприяння у працевлаштуванні та інтеграції в суспільство.

Ці аспекти відображають не лише особливості оновленої виховної моделі, а й ширші соціально-педагогічні тенденції кінця XIX – початку XX століття, що визначили подальший розвиток системи опіки у Великому князівстві Краківському.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, можна констатувати, що суспільно-педагогічні трансформації у вихованні дітей у складних життєвих обставинах у Великому князівстві Краківському наприкінці XIX – на початку XX століття мали такі ключові особливості: поступовий відхід від традиційних дисциплінарних методів та перехід до гуманістичних засад виховання; інтеграція нових педагогічних концепцій, орієнтованих на соціальну адаптацію дітей та їхню підготовку до самостійного життя; активна роль благодійних організацій, громадських ініціатив

та меценатів у фінансуванні й функціонуванні виховних закладів; розвиток педагогічної думки, що відобразився у зміні підходів до дитинства та визначенні його як окремого етапу, що потребує особливої уваги та підтримки.

Наукова цінність отриманих результатів полягає у розкритті взаємозв'язку між суспільними змінами та еволюцією системи виховання, що сприяє глибшому

розумінню історичних основ сучасних соціальних практик. Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз впливу європейських педагогічних реформ на систему дитячої опіки в Східній Галичині кінця XIX – початку XX століття задля здійснення порівняльної характеристики з Великим князівством Краківським, а також вивчення механізмів адаптації цих підходів у сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історія педагогіки / за ред. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк. Житомир : Житомирський державний педагогічний університет, 1999. 336 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/42974815.pdf> (дата звернення 12.03.2025).
2. Akt Fundacyi XXXIII Sali Sierót imienia D-ra Tomasza Kitowskiego w Domu Schronienia Towarzystwa Dobroczyńności w Krakowie. Kraków : Druk. Czas, 1885. 158 s. URL: <https://polona.pl/item-view/7089cd01-18f1-4d21-840c-1e9ceaffbbfa?page=0> (дата звернення 15.03.2025).
3. Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Oesterre ichischen Monarchie / Nus der k. k. Hof. und Staats - Druderey. Wien, 1811. I Theil. 126 s. URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb11101045?q=%28Allgemeines%2C%2B1b%2C%2B3%2C%2B1Gesetzbuch%2C%2B1f%2C%2B1Cr%2C%2B1die%2C%2B1gesamnten%2C%2B1Deutschen%2C%2B1Erbl%2C%2B1Ander%2C%2B1der%2C%2B1Oesterreichischen%2C%2B1Monarchie%29&page=1> (дата звернення 12.03.2025).
4. Balicki Z. Zasady wychowania narodowego. Referat przedstawiony na Polskim Kongresie Pedagogicznym we Lwowie dnia 1 listopada 1909. Warszawa, 1909. 16 s. URL: <https://polona.pl/item-view/6f4a3549-d910-4d0b-ac10-03098a0195fa?page=0> (дата звернення 23.03.2025).
5. Demolins E. Nowe wychowanie. Warszawa : Księgarnia E. Wende i S-ki, 1900. 167 s. URL: <https://bc.radom.pl/dlibra/publication/26286/edition/25498/content> (дата звернення 12.03.2025).
6. Demolins E. Potęga wychowania. Od czego zależy wyższość rasy Anglo-Saksońskiej : Biblioteka Dziel Wyborowych. Warszawa, 1904. Część I/II w I vol.. №347. 158 s. URL: https://archive.org/details/rcin.org.pl.WA004_1947_T1460-1_Demolins-Potega_6628/mode/2up?view=theater (дата звернення 15.03.2025).
7. Dolata E. Wybrane problemy opieki nad dzieckiem w Galicji doby autonomicznej w świetle czasopisma «Szkoła». *Galicja i jej dziedzictwo. Opieka nad dzieckiem w Galicji* / pod red. A. Meissner. Rzeszów : Uniwersytet Rzeszowski, 2002. T. 16. S. 152-164.
8. Drynda D. Geneza «Nowego Wychowania» w Polsce. *Galicja i jej dziedzictwo. Pedagogika Nowego Wychowania w Polsce u schyłku XIX i w pierwszej połowie XX wieku* / pod red. A. Meissner, Cz. Majorek. Rzeszów : Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 2000. T. 14. S. 27-39.
9. Haratyk A. Udział społeczeństwa galicyjskiego w opiece nad dziećmi ubogimi i osieroconymi (1867–1914). Kraków : Impuls, 2007. 340 s.
10. Key E. Stulecie dziecka / red. J. M. Śnieciński. Warszawa : «Żak», 2005. 193 s.
11. Łopot M. Miejski Komitet Opieki Pozaszkolnej we Lwowie (1927–1939) – nie znana karta z dziejów opieki nad dzieckiem w Polsce. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*. 2021. T. 58. S. 71-97. URL: <https://www.rcin.org.pl/dlibra/publication/280437/edition/243377/content?&ref=struct&meta-lang=pl> (дата звернення 23.03.2025).
12. Lipska-Librachowa M. Pedologia czyli pedagogika naukowa. *Wychowanie w Domu i Szkole*. 1910. R. 3, T.1, z. 2. S.107-126. URL: <https://www.bc.umcs.pl/dlibra/publication/17788/edition/11579/content> (дата звернення 12.03.2025).
13. Majorek Cz. Herbartyzm i «nowe wychowanie» w polskiej myśli pedagogicznej w Galicji na przełomie XIX i XX wieku. *Galicja i jej dziedzictwo. Nauczyciele galicyjscy* / pod red. A. Meissnera. Rzeszów : Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1996. T. 6. S. 11-26.
14. Manczak I. Schronisko fundacji księcia Aleksandra Lubomirskiego dla chłopców jako przykład usługi społecznej realizowanej w Krakowie w XIX w. *Przedsiębiorczość – Edukacja*. 2024. № 20(1). S. 109-122. DOI: <https://doi.org/10.24917/20833296.201.7> (дата звернення: 23.03.2025).
15. Meissner-Łozińska J. Placówki opieki nad dzieckiem w Krakowie w okresie autonomii Galicyjskiej. *Galicja i jej dziedzictwo. Opieka nad dzieckiem w Galicji* / pod red. A. Meissnera. Rzeszów : Uniwersytet Rzeszowski, 2002. T. 16. S. 94-113.
16. Męciński A. O żebractwie i włóczęgostwie ze stanowiska historycznego, socjalno-ekonomicznego i prawnego. Lwów, 1893. 310 s. URL: <https://polona.pl/item-view/4b46199a-c976-46e4-8000-430d37d69fd3?page=0> (дата звернення 23.03.2025).
17. Sobieski S. Zasady wychowania i nauki: skazówki pedagogiczne i dydaktyczne osobliwie dla szkół wyższych. Lwów : Drukarnia zakładu narodowego imienia Ossolińskich, 1873. 293 s. URL: <https://polona.pl/item-view/57472f86-a4e3-4ee9-b6ae-043d125c4522?page=0> (дата звернення 15.03.2025).
18. Szybalski M. Krakowskie zakłady poświęcone ochronie dzieci : sprawozdanie Biura Centralnego Związku Okręgowego Stowarzyszeń, Zakładów i Instytucji, poświęconych Ochronie Dzieci w Krakowie. Kraków : Drukarnia «Głosu narodu», 1915. 47 s. URL: <https://polona.pl/item-view/802da182-9913-4064-a967-dd5d4164a4e0?page=0> (дата звернення 12.03.2025).
19. Warmiski M. Wychowanie a szkoła. *Muzeum. Czasopismo Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych*. 1902. R.18 zeszyt 6. S.404-414. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/118480/edition/129334/content> (дата звернення 15.03.2025).
20. Wolter E. Nowe Wychowanie. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*. 2014. № 2 (18). S. 36-50 URL: <https://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/03Wolter2014-2.pdf> (дата звернення 15.03.2025).

REFERENCES

1. Istoriia pedahohiky [History of pedagogy] (1999) / za red. M. V. Levkivskoho, O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr : Zhytomyrskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet, 336 s. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/42974815.pdf> [in Ukrainian].

2. Akt Fundacyi XXXIII Sali Sierót imienia D-ra Tomasza Kitowskiego w Domu Schronienia Towarzystwa Dobroczynności w Krakowie [The Act of the Foundation of the 33rd Orphanage Hall named after Dr. Tomasz Kitowski in the Shelter House of the Charity Society in Krakow] (1885). Krakow : Printing House «Time». 158 p. URL: <https://polona.pl/item-view/7089cd01-18f1-4d21-840c-1e9eeaffbbfa?page=0> [in Polish].
3. Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie [General Civil Code for the entire German hereditary lands of the Austrian Monarchy] (1811). Vienna : Nus der k. k. Hof. und Staats - Druderey. I Part. 126 p. URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb11101045?q=%28Allgemeines%C2%B1b%C3%BCrgerliches%C2%B1Gesetzbuch%C2%B1f%C3%BCr%C2%B1die%C2%B1gesamten%C2%B1Deutschen%C2%B1Erbl%C3%A4nder%C2%B1der%C2%B1Oesterreichischen%C2%B1Monarchie%29&page=,1> [in German].
4. Balicki Z. (1909) Zasady wychowania narodowego. Referat przedstawiony na Polskim Kongresie Pedagogicznym we Lwowie dnia 1 listopada 1909 [Principles of National Education. Paper presented at the Polish Pedagogical Congress in Lviv on November 1 1909]. Warsaw. 16 p. URL: <https://polona.pl/item-view/6f4a3549-d910-4d0b-ac10-03098a0195fa?page=0> [in Polish].
5. Demolins E. (1909) Nowe wychowanie [New Education]. Warsaw : E. Wende and S-ki Bookstore. 167 p. URL: <https://bc.radom.pl/dlibra/publication/26286/edition/25498/content> [in Polish].
6. Demolins E. (1904) Potęga wychowania. Od czego zależy wyższość rasy Anglo-Saksońskiej [The Power of Education. What Determines the Superiority of the Anglo-Saxon Race?]. Warsaw : Library of Selected Works. Part I/II in one volume. Vol. 347. 158 p. URL: https://archive.org/details/rcin.org.pl.WA004_1947_T1460-1_Demolins-Potega_6628/mode/2up?view=theater [in Polish].
7. Dolata E. (2002) Wybrane problemy opieki nad dzieckiem w Galicji doby autonomicznej w świetle czasopisma «Szkoła» [Selected Problems of Childcare in Galicia during the Autonomous Era in the Light of the Journal «School»]. *Galicja i jej dziedzictwo. Opieka nad dzieckiem w Galicji – Galicia and Its Heritage. Childcare in Galicia* / By the edit. A. Meissner. Rzeszów : University of Rzeszów Publishing House, Vol. 16. PP. 152-164. [in Polish].
8. Drynda D. (2000) Geneza «Nowego Wychowania» w Polsce. [The Origins of «New Education» in Poland]. *Galicja i jej dziedzictwo. Pedagogika Nowego Wychowania w Polsce u schyłku XIX i w pierwszej połowie XX wieku – Galicia and Its Heritage. Pedagogy of New Education in Poland at the Turn of the 19th and 20th Century* / By the edit. A. Meissner, Cz. Majorek. Rzeszów : Higher School of Pedagogy Publishing House, Vol. 14. PP. 27-39. [in Polish].
9. Haratyk A. (2007) Udział społeczeństwa galicyjskiego w opiece nad dziećmi ubogimi i osieroconymi (1867–1914) [The Participation of Galician Society in the Care of Poor and Orphaned Children (1867–1914)]. Krakow : Impuls Publishing House. 340 p. [in Polish].
10. Key E. (2005) Stulecie dziecka [The Century of the Child] / By the edit. J. M. Śnieciński. Warsaw : Zak publishing house. 193 p. [in Polish].
11. Łopot M. (2021) Miejski Komitet Opieki Pozaszkolnej we Lwowie (1927–1939) – nie znana karta z dziejów opieki nad dzieckiem w Polsce [The Municipal Committee for Out-of-School Care in Lviv (1927–1939) – An Unknown Chapter in the History of Childcare in Poland]. *Rozprawy z Dziejów Oświaty – Dissertations on the History of Education*, Vol. 58. PP. 71-97. [in Polish]. URL: <https://www.rcin.org.pl/dlibra/publication/280437/edition/243377/content?&ref=struct&meta-lang=pl> [in Polish].
12. Lipska-Librachowa M. (1910) Pedologia czyli pedagogika naukowa [Pedology, or Scientific Pedagogy]. *Education at Home and School – Wychowanie w Domu i Szkole*, Vol. 3, (1.2). PP. 107-126. URL: <https://www.bc.umcs.pl/dlibra/publication/17788/edition/11579/content> [in Polish].
13. Majorek Cz. (1996) Herbartyzm i «nowe wychowanie» w polskiej myśli pedagogicznej w Galicji na przełomie XIX i XX wieku [Herbartism and «New Education» in Polish Pedagogical Thought in Galicia at the Turn of the 19th and 20th Century]. *Galicja i jej dziedzictwo. Nauczyciele galicyjscy – Galicia and Its Heritage. Galician Teachers* / By the edit. A. Meissner. Rzeszów : Higher School of Pedagogy Publishing House, Vol. 6. PP. 11-26. [in Polish].
14. Manczak I. (2024) Schronisko fundacji księcia Aleksandra Lubomirskiego dla chłopców jako przykład usługi społecznej realizowanej w Krakowie w XIX w. [The Shelter of Prince Aleksander Lubomirski's Foundation for Boys as an Example of a Social Service Provided in Krakow in the 19th Century] *Przedsiębiorczość - Edukacja – Entrepreneurship - Education*, Vol.20(1). PP. 109–122. DOI: <https://doi.org/10.24917/20833296.201.7> [in Polish].
15. Meissner-Łozińska J. (2002) Placówki opieki nad dzieckiem w Krakowie w okresie autonomii Galicyjskiej [Childcare Institutions in Krakow during the Galician Autonomy]. *Galicja i jej dziedzictwo. Opieka nad dzieckiem w Galicji – Galicia and Its Heritage. Childcare in Galicia* / By the edit. A. Meissner. Rzeszów : University of Rzeszow Publishing House, Vol. 16. PP. 94-113. [in Polish].
16. Męciński A. (1893) O żebractwie i włóczęgostwie ze stanowiska historycznego, socjalno-ekonomicznego i prawnego [On Begging and Vagrancy from a Historical, Socio-Economic, and Legal Perspective]. Lviv. 310 p. URL: <https://polona.pl/item-view/4b46199a-c976-46e4-8000-430d37d69fd3?page=0> [in Polish].
17. Sobieski S. (1873) Zasady wychowania i nauki: skazówki pedagogiczne i dydaktyczne osobiście dla szkół wyższych [Principles of Education and Teaching: Pedagogical and Didactic Guidelines, Especially for Higher Schools.]. Lviv : Ossoliński National Institute Printing House. 293 p. URL: <https://polona.pl/item-view/57472f86-a4e3-4ee9-b6ae-043d125c4522?page=0> [in Polish].
18. Szybalski M. (1915) Krakowskie zakłady poświęcone ochronie dzieci : sprawozdanie Biura Centralnego Związku Okręgowego Stowarzyszeń, Zakładów i Instytucji, poświęconych Ochronie Dzieci w Krakowie [Kraków's Institutions Dedicated to Child Protection : a report from the Central Office of the District Association of Associations, Establishments and Institutions devoted to the Protection of Children in Krakow]. Krakow : «Voice of the Nation» Printing House. 47 p. URL: <https://polona.pl/item-view/802da182-9913-4064-a967-dd5d4164a4e0?page=0> [in Polish].
19. Warmński M. (1902) Wychowanie a szkoła [Education and School]. *Muzeum. Czasopismo Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych – Muzeum. Journal of the Society of Higher School Teachers*, Vol.18 (6). PP.404-414. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/118480/edition/129334/content> [in Polish].
20. Wolter E. (2014) Nowe Wychowanie [New Education]. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio – Fides et Ratio Scientific Quarterly*, Vol.2 (18). PP. 36–50 URL: <https://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/03Wolter2014-2.pdf> [in Polish].